

STUDIE:**„Bude nutno výchově dáti směry nové.“ Výchova a vzdělávání v programech politických stran meziválečného Československa**

Kateřina KORÁBKOVÁ

ARTICLE INFO

Article history:

Received 31 March 2019

Accepted 11 December 2019

Available online 31 December 2019

Keywords:

education, First Czechoslovak Republic, political parties, political programs

K. Korábková

Univerzita Pardubice •
Filozofická fakulta, Ústav
historických věd
a Katedra literární kultury
a slavistiky •
Studentská 95
532 10 Pardubice •
Česká republika •
katerina.korabkova@seznam.cz

ABSTRACT

“The new directions of education will be necessary.” Education in the programs of political parties of Czechoslovakia between the World Wars

This paper focuses on educational goals that were emphasised in the political programs of five the largest political parties of the First Czechoslovak Republic. The article is based on official documents of political parties such as programs approved by party congresses and election programs or statements of prominent party representatives. The character of all those documents was influenced by the goal to form statements and inform party members or persuade possible voters. It means those documents are subjective and their content was not necessarily a political commitment. Therefore it cannot be assumed that all the postulates in the programs had a real influence on the education. On the contrary the documents depict the development of the considerations about education as a part of cultural policy. Political parties of the First Czechoslovak Republic were considering education in very similar way and in continuity with development before 1918. They were concerning about same issues especially in the social context but with different emphasises. This contribution aims to describe the party-specific concepts of education in relation to the ideological peculiarities of the individual parties and their cultural and political context.

Citát, který uvádíme v názvu tohoto textu, pochází z Návrhu programu Republikánské strany československého venkova z roku 1919 (Harna a Lacina, 2007, s. 103). Nenápadně otevírá otázku, nakolik se výchova a vzdělávání v meziválečném Československu stávaly předmětem uvažování politických stran. Se vznikem nového samostatného československého státu se stala aktuální otázka hledání ideální podoby školství, které by reflektovalo vývoj moderní pedagogiky a současně naplňovalo potřeby mladé republiky. Politicko-společenský kontext úsilí o pedagogické reformy a formulování cílů výchovy a vzdělávání jako „součásti reformy

společnosti“ (Kasperová a Kasper, 2018, s. 161) lze vysledovat v celé řadě pramenů – ať už se jedná o dobové odborné texty, nebo třeba pedagogický tisk. Vzhledem k faktu, že se toto téma (jako svého druhu úvaha o utváření budoucnosti národa) stalo předmětem politické diskuse, jednotlivé politické strany věnovaly ve svých programových dokumentech školským otázkám nemalý prostor.

Školství obvykle plní značnou část kulturních rezolucí – do jisté míry lze dokonce prohlásit, že v mnoha případech zahrnuje prvorepublikový diskurz kulturní politiky téměř výhradně jen školské otázky. Na následujících stránkách se zaměříme na postoje k výchově a vzdělávání hlavních pěti prvorepublikových stran tak, jak je rozpracovávají jejich politické programy.¹ Analyzujeme reformněškolské snahy meziválečného československého školství jako předmět politických úvah.²

Materiálově vycházíme z Edice politických programů, která je projektem Historického ústavu AV ČR. Zaměřuje se na oficiální programy, jež prošly schvalovacím řízením na stranických sjezdech, a další dokumenty reagující na aktuální situaci, jako jsou např. volební programy nebo také některá prohlášení významných představitelů strany. Formální podoba těchto dokumentů je velmi různorodá – od seznamu o několika málo bodech až po rozsáhlé mnohastránkové rezoluce, jako je tomu například u národních socialistů a národních demokratů. Zdůrazněme, že se jedná o dokumenty vysoce subjektivního charakteru, jejichž účelem je do jisté míry persvaze, jejich charakter tedy neznámá nutně politickou závaznost (Harna, 1998, s. 8–11). Částečně můžeme říci, že sloužily k vnitrostranickému formování postojů a zároveň je měly – mimo jiné v rámci snahy o získávání příznivců – zpřístupňovat veřejnosti. Proto, i když bychom odhlédli od rozdílů v podílu na moci, kterého strany reálně dosáhly, nelze předpokládat, že všechny postuláty uvedené v programech měly nakonec dopad na podobu prvorepublikového školství. Přesto můžeme říci, že ze stranických dokumentů vyvstává obraz vývoje smýšlení o školství, jímž téma výchovy a vzdělávání

---

¹ Vzhledem k měnícím se oficiálním názvům stran je v textu nazýváme zkrácenými variantami: agrární strana, Sociální demokracie, národní socialisté, národní demokraté, Lidová strana.

² O samotné problematice prvorepublikového školství se dočteme jak v souborných publikacích zabývajících se dějinami první republiky, jako jsou například *Velké dějiny zemí Koruny české* (Klímeček, 2002) nebo *České země v éře první republiky* Zdeňka Kármika (2017; 2002; 2003), tak v monografiích zaměřených přímo na školskou problematiku (Kasper, Kasperová a Pánková, 2018; Kasperová, 2018). Z hlediska politických souvislostí – mimo zákonodárství v kontextu školských reforem – se ale zabývají především problémy školství ve vztahu k národnostním menšinám, popřípadě propojením politiky a školství nebo politiky a vědy jednotlivými osobnostmi veřejného života. Pokud se na druhé straně podíváme do publikací věnovaných přímo meziválečným českým politickým stranám, zmínky o vztahu ke školství se objevují spíše minimálně. Například Vladimír Dostál ve své publikaci o agrární straně uvádí konkrétní lidovými nebo vědecké organizace zřizované agrární stranou (1998, s. 291–294). Podobně píše Miloš Trapl v knize *Český politický katolicismus* o problematice laicizace školství nebo vztahu katolické církve a potažmo Lidové strany k pozici náboženské výchovy ve školách (2008, s. 177–321) a Martin C. Putna uvádí v publikaci o katolické literatuře popis československého církevního školství (2010, s. 210–212). Ve všech případech se však jedná spíše o drobné zmínky a souvislou analýzu vztahu politických stran ke školám a školství nenalézáme. Ostatně i tento příspěvek je pouhým nastíněním dané problematiky na základě úzce vymezeného a specifického typu pramenů. Neodpovídá otázce, zda a jak politické strany reálně usilovaly o naplnění svých postulátů, a nechává stranou také například souvislosti personálního propojení politických stran a odborného uvažování o podobě výchovy a vzdělávání v novém státě.

procházelo jakožto politikum, a že současně zachycují měnící se naléhavost konkrétních aspektů školské problematiky.

Požadavek svobodné školy, svobodného přístupu ke vzdělání

Základním požadavkem, na němž se dlouhodobě shodovaly všechny strany analyzované v tomto textu, byla tzv. svobodná škola.³ Jedno z pojetí tohoto pojmu můžeme doložit už výrokem z programu české strany agrární z roku 1903: „*Škola budiž svobodnou, prostou pout všech.*“ (Harna a Lacina, 2007, s. 58).

Požadavek svobodné školy se objevuje v politických programech už koncem 19. století,⁴ kdy je zdůvodňován zájmy dělnictva a národní autonomie.⁵ Po vzniku republiky se tento návrh ještě rozšiřuje a specifikuje a to, co artikulují politické strany, zaznívá i v roce 1920 na prvním sjezdu Československé obce učitelské, který se zaměřil na úkoly školství v demokratické společnosti (více viz Kasperová, 2018, s. 73–75).⁶ Škola má být zbavená všech politických a byrokratických vlivů, dokonce i třídních rozdílů, např. dle Programového usnesení prvního sjezdu Národního sjednocení z roku 1937 (Harna, 2017, s. 201), má tedy poskytovat rovnou příležitost ke vzdělání všem bez rozdílu pohlaví a majetku.⁷

Vzhledem k sociálním problémům, s nimiž se první republika potýkala, je pochopitelné, že v souvislosti s rovností přístupu ke vzdělání vystupuje do popředí také problematika nemajetných žáků. Objevuje se proto požadavek bezplatnosti povinné docházky, a to např. v Programu české státoprávní demokracie z roku 1918 (Harna, 2017, s. 42). Zde se politické strany dokonce zasazují o zavedení stravy, obuvi a školních pomůcek pro chudé děti zdarma.⁸

Úsilí o demokratizaci vzdělávání však nutně ústí v potřebu najít takové nastavení školského systému, který sice bude přístupný všem, ale současně se dokáže vyrovnat s individuálními potřebami. Agrární strana dokonce v tomto kontextu upozorňuje na nebezpečí spočívající v „nivelezaci vzdělání“, proto například nejvyšší vzdělání nemá být dostupné všem, ale pouze opravdu schopným.⁹ O nadaných studentech uvažuje v Návrhu programu strany v Čechách z roku 1918 také Československá strana lidová, podle níž má být školství nastaveno k podporování schopných a talentovaných (Marek, 2011, s. 150). Jednu z takových forem

³ Tento požadavek, podobně jako další, odpovídá dobovému úsilí učitelstva (srov. Pánková, Kasperová a Kasper, 2015, s. 7–8).

⁴ Protože některé strany vznikaly v poslední třetině 19. století a programově navazují, je třeba také zohledňovat delší časový horizont vývoje jejich programových postulatů.

⁵ Politický program přijatý sjezdem Sociálně demokratické dělnické strany v Rakousku 30. 12. 1888 – 1. 1. 1889 (Prokš, 1999, s. 28); Stanovisko k národnostní otázce, přijaté IX. sjezdem Československé sociální demokratické strany dělnické, 1909 (Prokš, 1999, s. 70); Program České strany agrární, 1903 (Harna a Lacina, 2007, s. 58).

⁶ Některé politické požadavky prvorepublikových stran byly se závěry Československé obce učitelské v mnoha ohledech shodné nejen v případě svobodné školy, ale například i v otázce bezkonfesijní výuky atd. (srov. Kasperová, 2018). Na základě toho vidíme, že se politické strany ve svých programech nezabývaly ryze obecnými tématy, ale řešily problematiku, která rezonovala odbornou veřejností.

⁷ Poslání československého národního socialismu, 1931 (Harna, 1998, s. 175).

⁸ Program Československé národní demokracie, 1919 (Harna, 2017, s. 57); Program Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, 1922 (Harna a Lacina, 2007, s. 143); Výklad programových zásad Československé strany lidové v Čechách, 1920 (Marek, 2011, s. 166).

⁹ Program Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, 1922 (Harna a Lacina, 2007, s. 142).

podpory navrhuje například národní socialisté ve shodě s národními demokraty, když se vyslovují pro zavedení výběrového systému a doplňovacích zkoušek, které by umožnily rychlejší postup nadaných studentů.¹⁰ Na straně druhé však vzdělání jako takové nesmí být jen privilegiem nadaných dětí, jak už ostatně plyne z požadavků jeho dostupnosti. To ale nutně vede k potřebě specializovaných škol pro ty, kteří jsou nějakým způsobem handicapováni, a nemohou se tedy plnohodnotně účastnit běžného vyučování.¹¹ Česká strana agrární a Česká strana národně-sociální ve svých programech již na počátku století žádají školy pro slabomyslné.¹² Československá národní demokracie po vzniku republiky ve svém programu z roku 1919 připomíná potřebu soustavné péče o handicapované děti a sirotky (Harna, 2017, s. 50) a ve svém Výkladu programových zásad z roku 1920 Československá strana lidová požaduje vzdělání pro slepé a hluchoněmé děti v příslušných ústavech (Marek, 2011, s. 167).

Jak se ukazuje, požadavek svobodné školy je – podle zkoumaných programů – mnohem širší. Nejedná se pouze o školu, která by nepodléhala ideologickým vlivům, ale o školu osvobozenou rovněž od vzdělávacích bariér daných sociálními vlivy. Aspekt svobodné školy tak na jedné straně reflektoval obsahovou a didaktickou rovinu školního vzdělávání, na druhé straně byl otázkou samotného zřizování a zakládání škol.

Sekularizace školství

Velmi výrazným aspektem hledání podoby meziválečného českého školství je úsilí o vymezení žádoucí podoby vztahu školy a církve.¹³ Zde se na základě svého vztahu k církvi strany rozcházejí v názorech na její roli ve výchově a vzdělávání. Kamenem úrazu je požadavek nekonfesijnosti,¹⁴ která jde pochopitelně silně proti katolickým tezím o škole a pozitivnímu vlivu náboženství. Tento problém je však mnohem komplikovanější, protože vyžaduje přesné vymezení pozice církve a obecně náboženství vůči škole. Na jedné straně stojí sociálnědemokratická teze, že náboženství je věcí subjektivní, proto nemá vstupovat do škol¹⁵ – a například z Programu české strany socialistické z roku 1908 vyplývá, že výuka náboženství je mimoškolní starost konfesí (Harna, 1998, s. 77). Národní demokraté sice souhlasí, že škola má být nekonfesijní, ale současně podle nich má ve škole zůstat zachována bezkonfesijní výuka náboženství. Konfesijní výuku mají zajišťovat církve a ve škole se má učit o náboženství a jeho důležitosti pro život člověka víceméně ve smyslu religionistiky.¹⁶ Současně si však národní demokraté nepřejí, jak se uvádí v Programových zásadách mládeže

¹⁰ Poslání československého národního socialismu, 1931 (Harna, 1998, s. 175); Program české strany socialistické, 1918 (Harna, 1998, s. 107); Politické rezoluce a politický program, které přijal XVI. sjezd Československé sociálně demokratické strany dělnické, 1930 (Prokš, 1999, s. 210).

¹¹ Péče o handicapované děti navazovala na tradici počínající ve druhé polovině 19. století (Bartošová, Šimek a Šustová, 2018, s. 85).

¹² Viz Program České strany agrární, 1903 a Program České strany národně-sociální (Chocův) upravený a doplněný, 1902 (Harna a Lacina, 2007, s. 60; Harna, 1998, s. 66).

¹³ O vztahu školy a církve podrobněji viz Kasper, 2018, s. 35–41.

¹⁴ Objevuje se například v Programu Československé národní demokracie, 1919 (Prokš, 1999, s. 56).

¹⁵ Viz Politické rezoluce a politický program, které přijal XVI. sjezd Československé sociálně demokratické strany dělnické, 1930 (Prokš, 1999, s. 210).

¹⁶ Návrhy rezolucí druhého valného sjezdu Československé národní demokracie, 1922 (Harna, 2017, s. 56, 81).

české státoprávní demokracie z roku 1918, aby se jakékoliv úkoly výchovy přenášely na církve (Harna, 2017, s. 45).

Naopak katolická Československá strana lidová je pochopitelně přesvědčena, že náboženská výchova na školách je zárukou mravní síly národa¹⁷ a požaduje proto vedení k řádnému náboženskému životu – dokonce ve smyslu účasti na náboženských úkonech. Za tímto účelem žádá také už před první světovou válkou zrušení nedělního vyučování pokračovacích škol.¹⁸ Po válce požaduje velmi důsledné dodržování přísného zákazu čehokoliv, co by ve výuce odporovalo katolické víře a mravům – i kdyby to mělo znamenat likvidaci nevhodných učebnic.¹⁹ Lidovci také volají po svobodě církevního školství a katolických školách pro katolické děti.²⁰

Proti tomuto dlouhodobému lidoveckému požadavku se vymezují národní socialisté. Školství podle nich zajišťuje jednotu státu, proto musí také být ve státních rukou. Podobně jako církevní školy pak podle nich tuto žádoucí jednotu narušují soukromé vzdělávací ústavy.²¹

Téma církevního vlivu ve školách vychází ze širšího kontextu vymezování vztahu nového státu a církve, který zásadním způsobem určovala dosavadní zkušenost s mocenskou a ideologickou rolí katolické církve. Vzhledem ke skutečnosti, že katolická církev plnila mimo jiné roli opory c. a k. mocnářství, měla mladá republika ke katolictví velmi opatrný vztah. Otázka, která se na jedné straně může jevit jako spor o konfesijní zakotvenost výuky náboženství, je tak v zásadě problémem zajištění dominantní demokratické ideové linie, jež má zaručit budoucnost státu.

Škola klíčem k budování národa

V Programu Československé národní demokracie z roku 1919 se píše, že „škola dnes má mítí veliké úkoly národní, demokratické, sociální, humanitní a mravní“ (Harna, 2017, s. 50). V podobných úvahách panuje mezi politickými stranami shoda.²² Škola má vštěpovat lásku k národu, vlastenectví, učit rovnosti lidí, stavu, majetku, vyznání, rozvíjet smysl pro spravedlnost a lidskou práci. Každý jednotlivec totiž má právo účastnit se politiky, protože každý jednotlivý občan spoluutváří stát (Tamtéž, s. 56). Jak uvažují i další strany, jen vzdělaný a mravně vyspělý národ může splnit svůj úkol v rámci lidstva.²³ Česká strana socialistická ve svém programu z roku 1918 uvádí, že lepším všeobecným vzděláním pak lze nejen zvýšit inteligenci, nýbrž i utužit charakter (Harna, 1998 s. 77). A aby vzdělanost byla

¹⁷ Provolání výkonného výboru Československé strany lidové k parlamentním volbám, 1935 (Marek, 2011, s. 259).

¹⁸ Program Strany katolického lidu v Čechách, 1906 (Marek, 2011, s. 104).

¹⁹ Provolání zemských výborů Československé strany lidové v Čechách a na Moravě a ve Slezsku k parlamentním volbám, 1925 (Marek, 2011, s. 202).

²⁰ Provolání celostátního ústředního výkonného výboru Československé strany lidové k parlamentním volbám, 1929 (Marek, 2011, s. 229).

²¹ Program kulturně politický, X. sjezd Československé strany socialistické v Brně 7.–8. 12. 1924 (Harna, 1998, s. 121).

²² Byť u Lidové strany nacházíme neměnný důraz na výchovu k náboženství a mravnosti, která v důsledku povede ke zdárné budoucnosti národa.

²³ Usnesení III. sjezdu Československé národní demokracie, 1925 (Harna, 2017, s. 105); Poslání československého národního socialismu, 1931 (Harna, 1998, s. 174).

úplná, má se dle Programu Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu z roku 1922 spojovat s povahovými a mravními kvalitami (Harna a Lacina, 2007, s. 142–143).

Jak už bylo zmíněno, škola má být místem výchovy k demokracii, což zahrnuje také rozvíjení vědomí občanství.²⁴ Jen tak může škola přinášet zdravou a demokratickou budoucnost národa,²⁵ kde vzdělání slouží jako cesta ke světové úrovni a pokroku. Občanská a národní výchova, jak zdůrazňují národní socialisté, musí ovšem probíhat bez demagogického využívání vlasteneckých citů.²⁶

Budoucnost národa však nespočívá pouze v pěstění ducha. Škola má vychovávat celého člověka – proto například podle národních demokratů je potřeba zařadit do výuky tělocvik a rukodělné činnosti.²⁷ V textu Poslání československého národního socialismu z roku 1931 se lze dočíst, že do škol patří také sport a hry (Harna, 1998 s. 177), přičemž v tělovýchově má vládnout sokolská myšlenka, nikoliv sportovní profesionalismus.²⁸

Důrazem na tělesnou zdatnost ale úvahy o škole zbavené školometských přístupů a skutečně prospěšné životu nekončí. Už od počátku století se v programech opakuje, že je třeba, aby se veškerá výuka svým obsahem blížila praktickému životu.²⁹ Požadavek, že školství má fungovat jako průprava pro praktický život a propojovat výuku s budoucími povoláními, nemizí ani v nové republice, jak se dozvídáme z Doplněného programu Československé strany lidové na Moravě a ve Slezsku z roku 1921 (Marek, 2011, s. 192) a Programu Československé národní demokracie z roku 1919 (Harna, 2017, s. 56). Například podle lidovců má teorii vždy doprovázet praxe, názorné vyučování a práce v dílnách – a to platí pro veškeré školství.³⁰ Národní socialisté v Poslání československého národního socialismu z roku 1931 k tomu dodávají, že výuka nemá směřovat k memorování, ale schopnosti získávat informace a vyhledávat je³¹ (Harna, 1998, s. 177). V zásadě lze tedy říci, že ideální škola podle prvorepublikových politických programů se soustředí na komplexní výchovu osobnosti,

²⁴ Program Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, 1922 (Harna a Lacina, 2007, s. 133).

²⁵ Program kulturně politický, X. sjezd Československé strany socialistické v Brně 7.–8. 12. 1924 (Harna, 1998 s. 125).

²⁶ Poslání československého národního socialismu, 1931 (Harna, 1998, s. 141, 178).

²⁷ Program Československé národní demokracie, 1919 (Harna, 2017, s. 56); Politické rezoluce a politický program, které přijal XVI. sjezd Československé sociálně demokratické strany dělnické, 1930 (Prokš, 1999, s. 210).

²⁸ Do tělocvičných požadavků se shodou okolností také promítla politická situace v národnědemokratickém požadavku zákazu účasti mládeže v tělocvičných spolcích protistátního charakteru ve 30. letech, jak uvádějí například Programové zásady a cíle strany, přijaté na V. valném sjezdu Československé národní demokracie, 1933 (Harna, 2017, s. 142). Vrcholem péče o tělovýchovu je požadavek Národního sjednocení na zřízení vysoké školy tělovýchovné zanesený v Programových usneseních 1. sjezdu Národního sjednocení, 1937 (Tamtéž, 2017, s. 204).

²⁹ Programové zásady katolického rolnictva českého sdruženého ve Sdružení českých zemědělců v Království českém, 1905 (Harna a Lacina, 2007, s. 101); Program České strany agrární, 1903 (Tamtéž, s. 60); Program České strany agrární pro Moravu a Slezsko, 1904 (Tamtéž, s. 74); Program České strany národně-sociální (Chocův) upravený a doplněný, 1902 (Harna, 1998, s. 66).

³⁰ Doplněný program Československé strany lidové na Moravě a ve Slezsku, 1921 (Marek, 2011, s. 192).

³¹ Z dnešního pohledu se nám tento požadavek může jevit jako velmi nadčasový, na druhou stranu si ale můžeme připomenout, že například memorování se učiva se stalo jedním ze satiricky zpracovaných témat v Rabelaisově románu *Gargantua a Pantagruel* kolem poloviny šestnáctého století.

kde k práci s intelektuálními schopnostmi žáka patří stejně tak důraz na tělesný rozvoj jako vedení k osvojování kompetencí a získávání praktických zkušeností.

K typům škol a odbornému vzdělávání

Poměrně velkou část rozsáhlejších kulturních rezolucí zabírají otázky konkrétních typů škol.³² V této oblasti přílišná shoda nepanuje a strany se rozcházejí jak v řešených tématech, tak v názorech. Nacházíme požadavky týkající se obsahu výuky a jednotlivých předmětů³³ i přímo osnov³⁴ nebo konkrétně jednotlivých typů škol.³⁵ Zaznívají jak obecné návrhy požadující např. zvýšení odbornosti, tak velmi konkrétní, které se soustředí na jeden určitý problém a navrhuji jeho řešení.

Například ve vztahu k vysokým školám nacházíme u národních demokratů volání po větší míře autonomie³⁶ a rozdělení fakult,³⁷ zatímco agrární strana v konkrétních bodech řeší problémy zemědělského vysokého školství.³⁸ Oproti tomu například národní socialisté v textu Poslání československého národního socialismu z roku 1931 zase vytýkají vysokým školám přílišný intelektualismus na úkor mravních a duchovních hodnot (Harna, 1998, s. 176).

Velmi obšírně programy pojednávají o odborném a pokračovacím školství. Chtějí jeho široký systém³⁹ a zabývají se i problémy konkrétních typů škol.⁴⁰ Požadují vyšší odbornost pokračovacích škol⁴¹ a nacházíme shodný požadavek, aby se jejich studium započítávalo jako doba pracovní povinnosti.⁴²

Programy se dotýkají i ryze praktických otázek organizace a zajišťování školství – například celkového počtu škol, jejich financování, zřizování a dozoru nad nimi.⁴³ Poměrně často se v programech⁴⁴ opakuje, že školy nemají být přeplňovány a má se upravit počet žáků

---

³² O meziválečných sporech a polemikách o středních, obecních a měšťanských školách, které dokumentují závažnost tématu, píše Zdeněk Kárník (2017, s. 187–190).

³³ Více viz Program České strany agrární, 1903 (Harna a Lacina, 2007, s. 58); Program České strany národně-sociální (Chocův) upravený a doplněný, 1902 (Harna, 1998, s. 67).

³⁴ Programové zásady a cíle strany, přijaté na V. valném sjezdu Československé národní demokracie, 1933 (Harna, 2017, s. 140).

³⁵ V programech národních socialistů dokonce figurují dvě protichůdné teze ohledně sjednocení a diferenciací středních škol. Viz Program české strany socialistické, 1918 (Harna, 1998, s. 77); Poslání československého národního socialismu, 1931 (Harna, 1998, s. 176).

³⁶ Rezoluce čtvrtého valného sjezdu Československé národní demokracie, 1929 (Harna, 2017, s. 131).

³⁷ Program Československé národní demokracie, 1919 (Harna, 2017, s. 58).

³⁸ Rezoluce schválené sjezdem Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, 1936 (Harna a Lacina, 2007, s. 233).

³⁹ Československá strana lidová. Návrh programu strany v Čechách, 1918 (Marek, 2011, s. 150); Program Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, 1922 (Harna a Lacina, 2007, s. 143).

⁴⁰ Např. Doplněný program Československé strany lidové na Moravě a ve Slezsku, 1921 (Marek, 2011, s. 192).

⁴¹ Např. Program Československé národní demokracie, 1919 (Harna, 2017, s. 57).

⁴² Program České strany národně-sociální (Chocův) upravený a doplněný, 1902 (Harna, 1998, s. 67); Politické rezoluce a politický program, které přijal XVI. sjezd Československé sociálně demokratické strany dělnické, 1930 (Prokš, 1999, s. 210).

⁴³ Význam samosprávy pro Československou stranu lidovou, 1937 (Marek, 2011, s. 303); Program České strany agrární, 1903 (Marek, 2011; Harna a Lacina, 2007, s. 60); Program České strany národně-sociální (Chocův) upravený a doplněný, 1902, (Harna, 1998, s. 67).

⁴⁴ Program Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, 1922 (Harna, 2017, s. 143); Program československé sociálně demokratické strany dělnické, 1930 (Prokš, 1999, s. 210); Poslání československého

ve třídách.⁴⁵ Podobně by školy měly zavést lékařský dozor.⁴⁶ Objevuje se však také otázka regionálních aspektů školství, která se promítá např. do přání zvláštní péče o školy v pohraničí.⁴⁷ Dalším styčným bodem politických programů je důraz na vzdělávání samotných pedagogů. Podle národních socialistů a Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu potřebují učitelé dobré vyšší vzdělání a následné finanční zabezpečení.⁴⁸ Požadavek vysokoškolského studia pro učitele se v průběhu let opakuje, např. v Programu české státoprávní demokracie z roku 1918 (Harna, 2017, s. 42) a následně v Programu Československé národní demokracie z roku 1919 (Harna, 2017, s. 57), avšak skutečným dokladem vývoje problematiky pedagogického vzdělání učitelů je fakt, že národní demokracie – která jediná provádí reflexi programů a jejich přehodnocení – konstatuje, že dokud nebude možné realizovat kvalitní vysokoškolské pedagogické vzdělání, postačí pětileté učitelské ústavy.⁴⁹

V daném kontextu je pozoruhodné, že strany sice reagují na konkrétní problémy školství formulováním požadavků, ale ve svých programových prohlášeních nezohledňují vývojovou perspektivu. Tedy – se zmíněnou výjimkou národních demokratů – nevracejí se k tomu, co se podařilo a nepodařilo uskutečnit, ale spíše vždy jen glosují konkrétní situaci nebo častěji pouze utvářejí náhled, jak si představují ideální podobu, jíž je třeba dosáhnout.

Rodina a vzdělání žen

Než děti nastoupí do školy, zajišťuje jejich vzdělání rodina, na kterou je nahlíženo např. v Programu Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu z roku 1922 jako na základ výchovy a „*zdroj ctností, mravnosti i kultury*“ (Harna a Lacina, 2007, s. 132). Tuto myšlenku zdůrazňují především agráři a lidovci jako strany s největším důrazem na tradici a rodinné hodnoty. Výchova dětí je právem rodičů,⁵⁰ avšak ve státním zájmu má být dětem už v předškolním vzdělávání věnována soustavná péče.⁵¹ Tu měly zajišťovat jesle a školky, k jejichž budování vybízeli Akční program československé strany národně socialistické z roku 1931 (Harna, 1998, s. 204). Podle Programu Československé národní demokracie z roku 1919

---

národního socialismu, 1931 (Harna, 1998, s. 175); Rezoluce čtvrtého valného sjezdu Československé národní demokracie, 1929 (Harna, 2017, s. 130).

⁴⁵ Počet žáků v jedné třídě mohl dosahovat počtu čtyřiceti až šedesáti (viz Šustová, 2018, s. 18).

⁴⁶ Poslání československého národního socialismu, 1931 (Harna, 1998, s. 177); Programové zásady a cíle strany, přijaté na V. valném sjezdu Československé národní demokracie, 1933 (Harna, 2017, s. 156).

⁴⁷ Rezoluce schválené sjezdem Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, 1936 (Harna a Lacina, 2007, s. 233); Programové zásady a cíle strany, přijaté na V. valném sjezdu Československé národní demokracie, 1933 (Harna, 2017, s. 142).

⁴⁸ Poslání československého národního socialismu, 1931 (Harna, 1998, s. 175); Rezoluce schválené sjezdem Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, 1936 (Harna a Lacina, 2007, s. 233). Už před válkou se objevuje požadavek lepšího vzdělání a finančního zabezpečení, např. Program České strany národně-sociální (Chocův) upravený a doplněný, 1902 (Harna, 1998, s. 66–67), který přetrvává i nadále. Konkrétní návrh na změnu uvažuje i o zavedení platových tříd dle stáří, nikoli podle služebního postupu – viz Program české strany socialistické, 1918 (Harna, 1998, s. 77).

⁴⁹ Programové zásady a cíle strany, přijaté na V. valném sjezdu Československé národní demokracie, 1933 (Harna, 2017, s. 142).

⁵⁰ Československá strana lidová. Návrh programu strany v Čechách, 1918 (Marek, 2011, s. 150).

⁵¹ Program Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, 1922 (Harna a Lacina, 2007, s. 132).

ale tyto instituce, ač jinak záslužné, mají plnit pouze náhradní roli v případě nefungující rodiny (Harna, 2017, s. 50).

Další stupeň vzdělávání má podle národních socialistů školu a rodinu propojovat, přičemž vztah mezi učitelem, žákem a rodinou má být méně úřední.⁵² Naopak je žádoucí budovat spolupráci, například ve formě porad rodičů a učitelů.⁵³ Velký význam politické programy přikládají roli ženy ve výchově a vzdělávání. Nejvýrazněji to formulují agráři – podle nich ženy zajišťují vnitřní fungování venkova. Žena je podle nich a národních socialistů s mužem rovnoprávná – a čím je vzdělanější, tím lépe.⁵⁴ Největší důraz na vzdělávání žen nacházíme u národních demokratů. V jejich programu z roku 1919 čteme, že ženy mají chodit na střední školy a mít přístup na vysokou školu, přičemž koedukovaná výuka má být umožněna všude tam, kde není možnost odděleného vyučování (Harna, 2017, s. 58).

Z výše uvedeného plyne, že pokud ženy měly svou roli vykonávat správně, mělo se jim dostat vhodného vzdělání. V katolickém prostředí tato snaha dokonce získává podobu „zvláštní péče“ věnované „politické výchově žen“.⁵⁵ Základem výchovy určené pro ženy jsou však hospodyňské a kuchařské kurzy pro dívky z venkova a dělnického prostředí a odborné školy pro ženská povolání.⁵⁶

Pokud prvorepubliková ústava z roku 1920 zaručovala ženám volební právo a zrovnoprávnění s muži, je možné důraz na vzdělání žen chápat v rovině emancipačního vývoje. V detailnějším pohledu se však ukazuje, že si prvorepublikové strany uvědomovaly zásadní roli ženy ve výchově, a tedy základech světonázorového směřování budoucích občanů. Vzdělávání ženy se proto mimo jiné stává prostředkem, jak této výchově zajistit kvalitnější podobu.

Lidovýchova

Tradičně největší prostor věnují politické strany v součtu svých kulturních programů problematice lidovýchovy a osvěty, za níž se v praxi, jak podotýká národní demokracie, nezřídka schovává spíše stranická agitace.⁵⁷ Zde je styčných bodů, respektive postupů, celá řada.

O lidovýchovné působení se mají starat učitelé, studenti, inteligence,⁵⁸ dále obce, okresy, kraje⁵⁹ a konečně ministerstvo národní osvěty,⁶⁰ strany a spolky.⁶¹ Jako základní prostředky

⁵² Akční program československé strany národně socialistické, 1931 (Harna, 1998 s. 205).

⁵³ Poslání československého národního socialismu, 1931 (Harna, 1998, s. 177).

⁵⁴ Program České strany agrární, 1903 (Harna a Lacina, 2007, s. 60); Program České strany národně-sociální (Chocův) upravený a doplněný, 1902 (Harna, 1998, s. 65).

⁵⁵ Program přijatý na 1. sjezdu obnovené Československé strany křesťansko-sociální (Čuříkova opozice), 1931 (Marek, 2011, s. 245).

⁵⁶ Výklad programových zásad Československé strany lidové v Čechách, 1920 (Marek, 2011, s. 166); Doplněný program Československé strany lidové na Moravě a ve Slezsku, 1921 (Marek, 2011, s. 186); Akční program československé strany národně socialistické, 1931 (Harna, 1998, s. 205).

⁵⁷ Programové zásady a cíle strany, přijaté na V. valném sjezdu Československé národní demokracie, 1933 (Harna, 2017, s. 146).

⁵⁸ Program Československé národní demokracie, 1919 (Harna, 2017, s. 56); Program České strany agrární, 1903 (Harna a Lacina, 2007, s. 60); Program České strany národně-sociální (Chocův) upravený a doplněný, 1902 (Harna, 1998, s. 65–67).

⁵⁹ Program Československé národní demokracie, 1919 (Harna, 2017, s. 58).

⁶⁰ Usnesení III. sjezdu Československé národní demokracie, 1925 (Harna, 2017, s. 109).

lidovýchovy se uvádějí přednášky, besedy, podpora a zřizování muzeí, veřejných knihoven, pořádání výstav, divadelních a hudebních večerů, kurzů cizích jazyků atd. Mají vznikat pamětní knihy, budovat se kulturní domy. Další součástí lidovýchovy je péče o památky a muzea.⁶² K lidovýchovným účelům lze využít také zahraniční cesty,⁶³ tělovýchovu, turistiku, různé druhy zábav a také tisk a literaturu. Důležitá je rovněž výchova k estetice a kráse skrze úpravnost prostředí.⁶⁴ Jedním z cílů lidovýchovy je pak boj proti nežádoucím jevům, jak se můžeme dočíst např. v Programu československé sociálně demokratické strany dělnické z roku 1930, například proti alkoholismu a karbanu (Harna, 1998, s. 210), nemravné literatuře,⁶⁵ prostituci, konkubinátům a, jak můžeme říct slovy národních socialistů konce devatenáctého století, proti „frivolní a schválné nuditě“.⁶⁶

U některých stran se v této oblasti setkáváme se silnými důrazy na některý konkrétní aspekt lidovýchovy. Spojitost náboženství s osvětou či bojem proti špatným mravům je zřejmě nejvýraznější u lidovců.⁶⁷ Druhým podobným příkladem je agrární důraz na prostředí a tradici. Zdůrazňují totiž, že při provádění osvětové činnosti se nesmí postupovat šablonovitě, ale naopak je potřeba podporovat krajový charakter.⁶⁸ Jejich osvěta je zaměřena především na selství, jazyk, zachování tradice.⁶⁹ Zmiňují také poměrně výjimečný nástroj osvěty, a to Zemědělský rozhlas,⁷⁰ tedy čas vymezený pro tematické rozhlasové vysílání zajišťované agrární stranou.⁷¹ V základních obrysech je ale prvorepubliková koncepce lidovýchovy stranicky univerzální a lze za ní tušit mimo jiné vědomí prostoru pro nenásilné propojování stranické agitace s prospěšnou činností.

---

⁶¹ Akční program československé strany národně socialistické, 1931 (Harna, 1998, s. 206); Program Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, 1922 (Harna a Lacina, 2007, s. 135–136).

⁶² Např. Výklad programových zásad Československé strany lidové v Čechách, 1920 (Marek, 2011, s. 167).

⁶³ Doplněný program Československé strany lidové na Moravě a ve Slezsku, 1921 (Marek, 2011, s. 186).

⁶⁴ Politické rezoluce a politický program, které přijal XVI. sjezd Československé sociálně demokratické strany dělnické 1930 (Prokš, 1999, s. 210); Program Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, 1922 (Harna a Lacina, 2007, s. 136, 146); Výklad programových zásad Československé strany lidové v Čechách, 1920 (Marek, 2011, s. 167); Význam samosprávy pro Československou stranu lidovou, 1937 (Marek, 2011, s. 304); Program Československé národní demokracie, 1919 (Harna, 2017, s. 59); Usnesení III. sjezdu Československé národní demokracie, 1925 (Harna, 2017, s. 109).

⁶⁵ Výklad programových zásad Československé strany lidové v Čechách, 1920 (Marek, 2011, s. 167).

⁶⁶ První program národně-sociální strany (tzv. Klofáčův), 1898 (Harna, 1998, s. 39).

⁶⁷ Československá strana lidová. Návrh programu strany v Čechách, 1918 (Marek, 2011, s. 150); „Rámcový“ program Československé strany lidové na Moravě a ve Slezsku, 1919 (Marek, 2011, s. 152).

⁶⁸ Program Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, 1922 (Harna a Lacina, 2007, s. 136).

⁶⁹ Tamtéž, s. 145.

⁷⁰ Obsah vysílání Zemědělského rozhlasu zahrnoval meteorologické, tržní a burzovní zpravodajství, odborné přednášky, specializované tzv. hlídky (např. pro ženy, pro včelaře...). K jeho oblíbě významným způsobem přispělo roku 1927 zavedení popularizačních scének, kde spolu o aktuálních otázkách diskutovali pantátové Brázda a Rákos. Tato dvojice se stala symbolem dalšího vysílání Zemědělského rozhlasu (Maršík, 2003, s. 81–88).

⁷¹ Rezoluce přijaté sjezdem Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, 1932 (Harna a Lacina, 2007, s. 215). Rezoluce řeší dobu vysílání a zařazování v rámci jiného programu, aby tento účinný nástroj osvěty mohl být maximálně efektivní. Zajímavé je, že se dotýká i otázky ceny radiopřijímače.

Závěrem

Až dosud jsme se v textu věnovali společným nebo vzájemně se doplňujícím vzdělávacím požadavkům politických stran. Jednotlivé programy ale přinášejí v různé míře i unikátní požadavky. Například podle sociální demokracie má na všech stupních škol fungovat žákovská samospráva s kontrolou učitelů podle věku žactva.⁷² Národní socialisté opakují požadavek na zřízení a financování poraden pro výběr povolání.⁷³ Podobně ojedinělý je požadavek snížení celkového počtu vyučovacích hodin a zestručnění některých učebnic.⁷⁴ Lidovci požadují zrušení „poučování dětí o pohlavních věcech jako nepedagogické a předčasné“, neboť tohoto úkolu se mají zhostit ve vhodnou chvíli rodiče.⁷⁵ Agrární stranou je na české obyvatelstvo kladen apel k sebevzdělávání, jež má vést k dlouhému trvání národa.⁷⁶ Velmi podrobný a v požadavcích ojedinělý je program národní demokracie. Ta ve svém programu z roku 1919 nejen v souvislosti s lidovými výchovou navrhuje zřízení školy pro žurnalisty (Harna, 2017, s. 59), ale především jako jediná reaguje na problematiku pokusného školství, a to varováním vztáženým konkrétně proti experimentům s tzv. Atheneem,⁷⁷ tedy, zjednodušeně řečeno, pokusnou školou třetího stupně, kterou programy spojují výhradně se jménem docenta Václava Příhody.⁷⁸

V zásadě však můžeme říci, že politické strany první republiky nahlízejí výchovu a vzdělávání velmi podobně a akcentují stejná témata. Přestože se s příchodem republiky mění kulturní a politické podmínky, stranické úvahy o školství prokazují výraznou kontinuitu – například zmiňovaný požadavek svobodné školy získává se vznikem Československa pouze aktualizovanou podobu obohacenou o důraz na budoucnost demokratického státu.

Prvorepublikové politické strany shodně chápou vzdělání jako základ kultury. Otázky vztahu kultury a například umění, zachovávání tradice nebo třeba práce médií se v jejich programech a kulturních rezolucích objevují spíše okrajově, naproti tomu vzdělání prezentují jako podmínku demokracie a jejího rozvoje. To je pak důvodem, proč věnují například tolik prostoru lidovému a zdůrazňují potřebu školní výchovy k občanství.

V úvodu jsme si položili otázku, jaký obraz výchovy a vzdělávání politické strany předkládají. Persvazivní funkce dokumentů předpokládá, že témata, jimiž se strany zabývaly, měla voliče dostatečně zajímat a vést k získání jejich sympatií či hlasů. Na základě toho je možné usuzovat, že politické strany se snažily reagovat především na témata, která mohla veřejnost ve výchovných a vzdělávacích otázkách vnímat jako důležitá. Tedy že se zcela úmyslně držely témat univerzálnějších a pochopitelnějších i pro laickou veřejnost

---

⁷² Politické rezoluce a politický program, které přijal XVI. sjezd Československé sociálně demokratické strany dělnické, 1930 (Prokš, 1999, s. 210).

⁷³ Poslání československého národního socialismu, 1931 (Harna, 1998, s. 176); Akční program československé strany národně socialistické, 1931 (Harna, 1998, s. 205).

⁷⁴ Rezoluce čtvrtého valného sjezdu Československé národní demokracie, 1929 (Harna, 2017, s. 130).

⁷⁵ Katolické ženy na Moravě pro katolickou školu, 1924 (Marek, 2011, s. 202).

⁷⁶ Program České strany agrární, 1903 (Harna a Lacina, 2007, s. 58).

⁷⁷ O této škole, její programové náplni a výsledcích realizace viz Kasperová, 2018, s. 430–446.

⁷⁸ Programové zásady a cíle strany, přijaté na V. valném sjezdu Československé národní demokracie, 1933 (Harna, 2017, s. 140); Programová usnesení 1. sjezdu Národního sjednocení, 1937 (Harna, 2017, s. 202).

a nezabývaly se (až na výše zmíněnou výjimku národních demokratů) pedagogickými novinkami a experimentálním školstvím.

Z pohledu politických stran se tak jako nejzásadnější jeví sociální problematika vzdělávání a oblast vlivů, které se ve škole mohou uplatnit. Sociální motivaci můžeme v meziválečném období hledat za diskusemi o přístupu ke vzdělání. Projevuje se ve snaze o demokratizaci školství s cílem umožnit dostupnost vzdělání všem společenským vrstvám bez ohledu na jejich finanční zázemí. Stejná úvaha se pak promítá do diskusí o podobě pokračujícího školství, jehož cílem má být umožnit navýšení odbornosti té části obyvatelstva, která k tomu dosud neměla příležitost – proto se ostatně například diskutuje o víkendových kurzech. Třetím nepřehlédnutelným bodem, který reaguje na sociální otázky, je vzdělání žen. Otevření rovných příležitostí ke studiu však nemělo posloužit jen k lepšímu zajištění, nýbrž současně vedlo k úvaze o roli žen ve výchově národa.

V oblasti, kde se propojuje školská a sociální problematika, panuje mezi jednotlivými stranami víceméně shoda. Naopak velmi rozdílně nahlízejí na sféru vlivů, které se mohou podílet na výchově. Konzervativní strany zdůrazňující tradice, jako např. agráři nebo lidovci, pochopitelně považují za základní výchovný činitel rodinu a usilují o to, aby ve výchově zastávala hlavní roli. Právě proto také kladou zvláštní důraz na vzdělávání žen, které mají hrát zásadní roli pro předávání tradice. Oproti tomu zvláště levicové strany spatřují jako nezbytné posílení role státu a sociálních institucí.

Diametrálně odlišně strany pohlízejí na vztah školy a církve, kde na jedné straně nacházíme požadavek úplného osvobození vzdělávání od církevních vlivů, na straně druhé shledáváme katolickou obrannou reakci na sílící sekularizaci.

Politické uvažování o proměnách výchovy a vzdělávání mezi světovými válkami je projevem kontinuity s předválečným obdobím. Nové směry výchovy, které zmiňujeme v titulu příspěvku, z hlediska programových dokumentů prvorepublikových stran neznamenaají revoluční zásahy do způsobu výuky, ale spíše organizační proměny. Jejím cílem by sice mohlo být připravit školy na inovativní pedagogické postupy, ovšem ze zkoumaných dokumentů vyplývá jiný cíl – výchova vzdělaného a tvůrčího národa. Jedině tak je totiž možné zajistit budoucnost demokratického a svobodného státu.

Primární zdroje

HARNA, Josef, ed. a LACINA, Vlastislav, ed., 2007. *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899–1938*. Praha: Historický ústav AV ČR. ISBN 978-80-7286-113-2.

HARNA, Josef, ed., 1998. *Politické programy českého národního socialismu 1897–1948*. Praha: Historický ústav AV ČR. ISBN 80-85268-79-5.

HARNA, Josef, ed., 2017. *Politické programy Československé národní demokracie a Národního sjednocení 1918–1938*. Praha: Historický ústav AV ČR. ISBN 978-80-7286-309-9.

MAREK, Pavel, ed., 2011. *Politické programy českého politického katolicismu 1894–1938*. Praha: Historický ústav AV ČR. ISBN 978-80-7286-192-7.

PROKŠ, Petr, ed., 1999. *Politické programy Československé a Československé sociálně demokratické strany dělnické 1878–1948*. Praha: Historický ústav AV ČR. ISBN 80-85268-88-4.

Literatura

BARTOŠOVÁ, Jana, ŠIMEK, Jan a ŠUSTOVÁ, Magdaléna, 2018. Vzdělávat všechny – „pomocné“ školy v ČSR. In: KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana a PÁNKOVÁ, Markéta, eds. *„Národní školství“ za první Československé republiky*. Praha: Academia, s. 85–105. ISBN 978-80-200-2891-4.

DOSTÁL, Vladimír, 1998. *Agrární strana: její rozmach a zánik*. Brno: Atlantis. ISBN 80-7108-133-7.

HARNA, Josef, 1989. Politický program jako historický pramen. In: *Politické programy českého národního socialismu 1897–1948*. Praha: Historický ústav AV ČR, s. 8–11. ISBN 80-85268-79-5.

KÁRNÍK, Zdeněk, 2003. *České země v éře první republiky (1918–1938). Díl první, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*. 2., opr. vyd. Praha: Libri. ISBN 80-7277-195-7.

KÁRNÍK, Zdeněk, 2002. *České země v éře první republiky (1918–1938). Díl druhý, Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930–1935)*. Praha: Libri. ISBN 80-7277-030-6.

KÁRNÍK, Zdeněk, 2017. *České země v éře první republiky. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*. Vyd. 3. Praha: Libri. ISBN 978-80-7277-563-7.

KASPER, Tomáš, 2018. Škola, církev, stát. In: KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana a PÁNKOVÁ, Markéta, eds. *„Národní školství“ za první Československé republiky*. Praha: Academia, s. 35–41. ISBN 978-80-200-2891-4.

KASPEROVÁ, Dana a KASPER, Tomáš, 2018. Reforma školy v ČSR jako úsilí učitelstva o reformu společnosti a národa. In: KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana a PÁNKOVÁ, Markéta, eds. *„Národní školství“ za první Československé republiky*. Praha: Academia, s. 161–166. ISBN 978-80-200-2891-4.

KASPEROVÁ, Dana, 2018. *Československá obec učitelská v kontextu reformy vzdělávání učitelů (ŠVSP) a reformy školy*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-2860-0.

KLIMEK, Antonín, 2002. *Velké dějiny země Koruny české. Sv. 14, 1929–1938*. Praha, Litomyšl: Paseka. ISBN 80-7185-264-3.

MARŠÍK, Josef, 2003. Stabilizace vysílání 1926–1929. In: *Od mikrofonu k posluchačům*. Praha: Český rozhlas, s. 81–88. ISBN 80-86762-00-9.

PÁNKOVÁ, Markéta, KASPEROVÁ, Dana a KASPER, Tomáš, 2015. Meziválečná školská „příhodovská“ reforma. In: *Meziválečná školská reforma v Československu*. Praha: Academia, s. 7–28. ISBN 978-80-200-2496-1.

PUTNA, Martin C. a BEDŘICH, Martin, ed., 2010. *Česká katolická literatura v kontextech: 1918–1945*. Praha: Torst. ISBN 978-80-7215-391-6.

TRAPL, Miloš, 2008. Český politický katolicismus v letech 1918–1938. In: FIALA, Petr et al. *Český politický katolicismus 1848–2005*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 978-80-7325-155-0.

ŠUSTOVÁ, Magdaléna, 2018. Kde a jak se učilo – struktura, správa školství. In: KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana a PÁNKOVÁ, Markéta, eds. *„Národní školství“ za první Československé republiky*. Praha: Academia, s. 11–21. ISBN 978-80-200-2891-4.